

2.5 Ускладнена-параўнальны тып

Выпадкі, калі ў якасці кампенсаторнага кампанента выступае параўнальны зварот, выключна рэдкія (3 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу, або 141 адзінка). Прычынай выступае той фактар, што кампенсаторная функцыя ўласцівая параўнальным зваротам са скрытай прэдыкатыўнасцю. Пры гэтым у эліптычных канструкцыях павінны адсутнічаць паралельныя кампаненты аб'ектнага або суб'ектнага тыпу, а інакш параўнальныя адносіны не будуць ахопліваць прэдыкатыўны кампанент.

Сутнасць скрытай прэдыкатыўнасці заключаецца ў тым, што параўнальны зварот звязваецца не з асобнымі словаформамі, а са зместам астатняй часткі сказа, таму эліптычная канструкцыя ўспрымаецца як цэласная сітуацыя: *Молат, кавадла ды сэрца Багрыма. // Іскры – як сноп агнявы – з-пад рукі* (З. Дудзюк) (*Іскры выбіваюцца з-пад рукі, як сноп агнявы збіваецца*); *Ды нямецкі цягнік бранявы // Ля паўстанка – нібы ля парога* (Г. Прыходзька) (*Ды нямецкі цягнік бранявы спыняецца ля паўстанка – нібы спыняецца ля парога*). Прэдыкатыўны кампанент у такіх канструкцыях мае скразны характар – адносіцца адначасова да асноўнай і да параўнальнай частак.

Уласнае параўнанне, што ўласцівае канструкцыям з эліпсісам дзеяслова, фарміруе двунакіраваную сувязь – адносіць увесь параўнальны зварот да выказніка: *Воблакі на небе – як сямлілы верхавінні далёкіх гор у белым, бліскучым снезе* (М. Гарэцкі). Часцей параўнальны зварот маркіруе семантыку статальнай лакалізацыі: *Слупы, як прыс ды, назбоч* (У. Скарынкін); *Усё тут, як у матчыным пакоі* (Г. Багданав); *Нібыта кветкі, // На сінх вербах снегіры* (А. Вялюгін); *Наўсцяж – калі, як на далоні, // І кропкі сцірт, і ржэўя шчэць* (М. Калачынскі), семантыку руху: *На поплаве – шчаслівая дзяўчынка, // Як матылёк, – Упрыскач на парозе* (А. Грачанікаў); *А гарматы зенітныя // Нібы з вады, з глыбіні – // Кракадзілы* (З. Бядуля), семантыку зрокавага ўспрыняцця: *А потым, як праз ваду, праз хвалі, – айчымаў твар* (Г. Багданав); *Знізу не відаць, што на іх, за грэбнем. А стуль усё – як на далоні. Берэгі блізка – нейкія тры крокі ў бакі* (І. Мележ). У эліптычных канструкцыях з семантыкай актыўнага дзеяння або адносін параўнальны зварот выконвае функцыю акалічнасці спосабу дзеяння і выразна маркіруе адпаведную семантыку: *Дзятлік еты і Глушак. Як каршакі, следавацельно, удваіх – каля адной* (І. Мележ); *Сонца за Нёманам – як праз закатацелае шкло* (Янка Брыль); *Візантыя да цябе з чыстым сэрцам, як некалі варагі...* (М. Матукоўскі). У канструкцыях з сінанімічнымі пераўтварэннямі параўнальны зварот можа паясняць вытворны прэдыкат: *Я буду ў працы пасільнай і ў чаканні... як твае іншыя жоны* (А. Петрашкевіч), выконваць функцыю вытворнага прэдыката: *І зоркі пяцікутныя для нас – як маякі* (А. Куляшоў) або

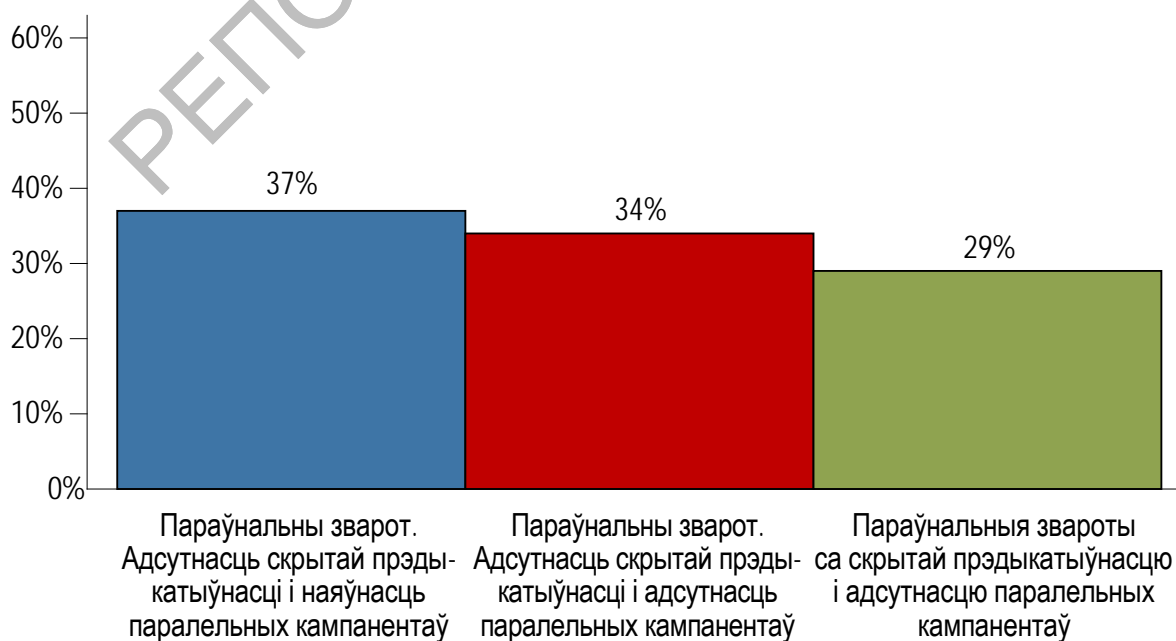
разгорнутага прэдыката без пераўтварэнняў: *Як хмарны дзень – // Так маю сэрца сёння...* (Л. Геніюш).

Скрытая прэдыкатыўнасць можа рэалізавацца ў тоеснай семантыцы прэдыката: *Там жа, як лёду, мёду* (Р. Барадулін); *Апошні выбух // Аканіца бою. // За ім, як за гулкай сцяною, – // Цішыня* (З. Дудзюк).

Часам скрытая прэдыкатыўнасць рэалізуецца ў канструкцыях з кантэкстуальным эліпсісам. Прычым у такіх сказах назіраюцца паралельныя кампаненты – прадмет параўнання. Узаемадзеянне паміж эліпсаваным выказнікам і прадметам параўнання найбольш моцнае, а паміж эліпсаваным выказнікам паслабленае: *На зайздрасць усім жыць будзем! Удавай – дружно, шчасліва, як ніхто* (І. Мележ).

Часцей жа назіраюцца выпадкі, калі параўнальны зварот уводзіцца ў структуру эліптычнага сказа з канстантнай маркіроўкай семантыкі. У такіх сказах звычайна прысутнічае паралельны суб'ектны кампанент, які ўступае ў параўнальныя адносіны: *На лузе кветкі веснавыя, // Нібы замочки залатыя* (А. Пысін); *Унізе горад – як макет // Майго дыпломнага праекта* (З. Дудзюк); *На нізінах туман, бы кудзельнае мора* (З. Бядуля); *Бярозкі, аптэка, птушка, а пасярэдзіне, як айсберг, – баржа* (Г. Марчук); *Навокал – самотны роздум, // Бы ў хаце пасля вяселля* (С. Грахоўскі); *У хаце, як сям'я, – стол! На ім – надзённы хлеб і соль, // А гэта ўжо дастатак, значыць* (Я. Крупенька).

У выніку даследавання было ўстаноўлена, што сярод эліптычных канструкцый ускладнена-параўнальнага тыпу 37% – гэта сказы, дзе адсутнічае скрытая прэдыкатыўнасць, але маюцца паралельныя кампаненты, 34% – сінтаксічныя адзінкі з адсутнасцю скрытай прэдыкатыўнасці і паралельных кампанентаў і 29% – канструкцыі са скрытай прэдыкатыўнасцю і адсутнасцю паралельных кампанентаў (рысунак 2.24).

Рысунак 2.24. – Ускладнена-параўнальны тып

Структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне магчымае толькі паміж сінтаксічнай пазіцыяй эліпсаванага выказніка і параўнальным зваротам пры наяўнасці скрытай прэдыкатыўнасці і адсутнасці паралельных кампанентаў.

Падобныя сінтаксічныя ўмовы дазваляюць акрэсліваць кола лексем, якія могуць запаўняць сінтаксічную пазіцыю эліпсаванага выказніка. Скрытая прэдыкатыўнасць падразумявае не толькі агульны прэдыкатыўна-катэгарыяльны план асноўнай часткі сказа і параўнання, а і тоесную семантыку прэдыкатаў асноўнай часткі і параўнальнай. Атрымліваецца, што скрыты прэдыкат у параўнальным звароце больш выразны, напрыклад: *што салдаты стаяць; як цымбальныя струны звяняць*.

Значэнне эліпсаванага дзеяслова рэалізуецца на аснове семантычнай тоеснасці скрытай і эліпсаванай прэдыкатыўнасці. Адсутнасць паралельных кампанентаў падразумявае прамое структурна-сэнсавае ўзаемадзеянне эліпсаванага дзеяслова з параўнаннем.

Структура параўнальных зваротаў не вызначаецца разнастайнасцю: гэта пераважна адзіночныя развітыя або неразвітыя параўнанні, звязаныя са сказам параўнальнымі злучнікамі.

2.6 Ускладнена-далучальны тып

Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі дапаўненнямі рэдка назіраюцца ў беларускай мове (2 % ад агульнай колькасці фактычнага матэрыялу, або 82 адзінкі). У адрозненне ад адасобленых азначэнняў і акалічнасцей сінтаксічная пазіцыя адасобленых дапаўненняў фіксаваная (яны размяшчаюцца ў абсалютным канцы сказа), а іх кампенсаторная функцыя магчыма выключна пры далучальнай сінтаксічнай сувязі. Адасобленыя дапаўненні, звязаныя са сказам паясняльна-ўдакладняльнай сувяззю, паясняюць суб'ект або (радзей) аб'ект і ў якасці кампенсатора кампанента не выступаюць: *Падлога ў прыхожай таксама пафарбавана. І шпалеры – замест парудзелых абарваных газет* (А. Жук); *У скверы, акрамя птушыных галасоў, нічога* (А. Кулакоўскі); *Цяпер, замест шасейкі, – асфальт, наўзбоч вуліцы незнаёмыя шматпавярховыя блокі* (І. Навуменка); *Замест ягоных твораў – старажытная гісторыя беларуска-расійскага памежжа, лёсы гістарычных персанажаў* («Звезда»).

Паміж адасобленым далучальным дапаўненнем і астатняй часткай сказа выражаюцца пераважна аб'ектныя або абмежавальна-вылучальныя адносіны. Аб'ектныя адносіны характарызуюцца разнастайнасцю: адасобленае далучальнае дапаўненне можа ўказваць на аб'ект сумеснага дзеяння, на далучаемы аб'ект, што проціпастаўляецца далучальнаму, аб'ект з адмоўным значэннем,